

MARTIN HETÉNYI

(Zjednotená) Maďarská strana na Slovensku 1939–1945*Nitra, UKF, 2011. 307 p.*

Je potešujúce, že táto kniha vyšla – aj keď zatiaľ len v slovenskom jazyku –, pretože odstraňuje dlhoročnú pozdĺžnosť slovenskej i maďarskej historiografie. Skôr, ako pristúpime k prezentovaniu knihy, bolo by dobré zastaviť sa pri politickej situácii Maďarov žijúcich na Slovensku v období pred 2. svetovou vojnou. Po Trianone zastupovali Maďarov v Československu dve politické strany. V oblasti ochrany menších maďarské politické strany zohrávali nevyhnutnú a pozitívnu úlohu tým, že nasmerovali pozornosť medzinárodných organizácií a verejnej mienky na národnostnú problematiku. Jednou z nich bola *Kresťanskosocialistická strana* (Keresztényszocialista Párt) a druhou *Maďarská národná strana* (Magyar Nemzeti Párt), ktorých zjednotením 21. júna 1936 v Nových Zámkoch vznikla Zjednotená maďarská strana (Egyesült Magyar Párt). O sile týchto dvoch strán svedčí i to, že v roku 1935 získali 15% hlasov a na Slovensku predstavovali tretiu najsilnejšiu politickú silu. Zjednotená maďarská strana sa 19. januára 1939 na svojom kongrese v Komárne premenovala na *Hornouhorskú maďarskú stranu* (Felvidéki Magyar Párt) a naďalej pôsobila na území, ktoré pripadlo Maďarsku. Na jar 1940 ministerský predseda Pál Teleki rozhodol, že *Hornouhorská maďarská strana* sa stane súčasťou *Strany maďarského života* (Magyar Élet Pártja). Záujmy Maďarov, ktorí po roku 1938 ostali na slovenskom území, zastupovala *Maďarská strana na Slovensku* (Szlovenszkói Magyar Párt) pod vedením Jánosa Esterházyho, pôsobiaca až do konca 2. svetovej vojny. Činnosť strany i jej predchodcov sa počas celej existencie vyvíjala v súlade s politikou maďarských vládnych kruhov a s ich podporou. Kniha Martina Hetényiho predstavuje jej činnosť na Slovensku v rokoch 1939–1945. Nejde preto o prácu, ktorá sa zaoberá dejinami Maďarov žijúcich na Slovensku, ale načrtáva históriu strany, prostredníctvom čoho umožňuje nazrieť aj do každodenného života tamojších Maďarov. Maďarská strana na Slovensku nebola iba politickou stranou, ale aj organizáciou na ochranu záujmov, ktorá vyvíjala aj sociálnu činnosť a organizovala kultúrny život. Esterházy vnímal stranu a Maďarov žijúcich na Slovensku ako jednu veľkú rodinu. Podľa jeho názoru strana a jej vedenie predstavovali otca a členovia strany boli deti, ktorých veci bolo treba riešiť. V tomto období tvorilo maďarskú komunitu na Slovensku 67 500 osôb. Strana mala na starosti reprezentovať ich záujmy na Slovensku. Keďže spomedzi susedných štátov Slovenskej republiky len v Maďarsku žila početnejšia slovenská menšina, 95. § slovenskej ústavy sa týkal iba

vzťahu týchto dvoch štátov. Ten konštatoval, že „v ústave zakotvené práva národnostných skupín platia do tej miery, do akej také isté práva v skutočnosti požíva i slovenská menšina na území materského štátu príslušnej národnostnej skupiny.“ Bola to zásada recipacity, ktorá v rokoch 1939–1945 výrazne ovplyvnila nielen slovensko-maďarské medzištátne vzťahy, ale aj život maďarskej menšiny na Slovensku a slovenskej menšiny v Maďarsku.

Slovensko mohlo v marci 1939 vzniknúť vďaka súhlasu Nemecka a stalo sa jeho satelitným štátom. Do roku 1945 sa v krajine ani raz nekonali voľby. Na čele štátu stál Jozef Tiso, ktorý od roku 1942 disponoval titulom vodca. Medzi Tisom, ministerským predsedom Vojtechom Tukom a ministrom vnútra Alexandrom Machom prebiehal mocenský boj. Kým Tiso predstavoval umiernenější krídlo, jeho protivníci reprezentovali radikálnejší národnosocialistický smer. Nakoniec to bol Tiso, ktorý vyšiel ako víťaz. Aj Nemci uznali jeho popularitu, a preto si nedovolili ho odstrániť. V rokoch 1939–1945 boli na Slovensku povolené tri politické strany: *Maďarská strana na Slovensku*, *Hlinkova slovenská ľudová strana* a *Karpato-nemecká strana*. Na Slovensku vznikol politický systém, ktorý vychádzajúc z jeho princípov bol totalitný, ale voči svojim štátnym občanom bol až na komunistov a židov zdržanlivý. Z publikácie M. Hetényiho sa môžeme dozvedieť o tom, ako sa správali štátne orgány k Maďarom žijúcim na Slovensku. Slovensko-maďarské vzťahy v rokoch 1939–1944 boli dosť napäté. Navyše sa slovenskí predstavitelia obávali prípadného maďarského útoku, počas ktorého by ich obrali o ďalšie územia. Zároveň prišli s myšlienkou revízie Viedenskej arbitráže, ktorú chceli zrealizovať s pomocou Nemecka. Na konci roka 1941 sa vzťah medzi týmito dvomi štátmi vo veci národnostnej otázky natoľko vyhrotil, že Maďarsko hrozilo prerušením diplomatických vzťahov, k čomu však kvôli zásahu Nemecka nedošlo, pretože ono nemalo záujem na tom, aby sa ich spojenci hašterili.

Autor knihy, Martin Hetényi, je mladý historik, ktorý pôsobí ako pedagóg na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Doteraz sa vo svojej odbornej práci venoval predovšetkým obdobiu rokov 1938–1945. O bilaterálnych vzťahoch publikoval aj v Maďarsku. Na Slovensku mu už vyšla kniha, ktorá má názov *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938–1945*.¹

Hetényiho kniha je inovatívna z toho dôvodu, že zo slovenskej strany sa s touto témou takmer nikto nezaoberal (spomedzi maďarských historikov by sme mohli spomenúť Loránta Tilkovszkého, László G. Kovácsa, Imreho Molnára, Attilu Simona, Gyulu Popélyya a autora tejto recenzie, hoci štúdie zaoberajúce sa touto témou vznikli iba okrajovo). Na Slovensku sa v odborných kruhoch dlho obchádzal výskum spomínanej problematiky. Dejiny Slovenskej repub-

¹ Martin Hetényi: *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938–1945*. Nitra, 2008.

liky v rokoch 1939–1945 sa pred zmenou politického režimu nemohli skúmať. Slovenské publikácie, ktoré sa zaoberali aj slovensko-maďarskými vzťahmi, vo všeobecnosti neboli objektívne. Okrem toho informácie čerpali iba z literatúry, memoárov a dobovej tlače, s archívnymi prameňmi pracovali len v obmedzenej miere. Aj preto je potešujúce, že Hetényiho práca sa zameriava i na odkrývanie archívnych prameňov uložených na Slovensku. Výskum však bol sťažnený tým, že väčšina oficiálnych záznamov strany sa nezachovala. Materiály, ktoré Hetényi našiel v slovenských archívoch, doplnil odbornou literatúrou, ktorá vyšla na Slovensku a v Maďarsku. Vo svojej práci sa snaží dobové udalosti prezentovať objektívne. Prínos diela spočíva i v tom, že nájdeme v ňom odpovede aj na viaceré čiastkové otázky a na činnosť tejto politickej strany sa môžeme pozrieť aj zo slovenského pohľadu.

Štruktúrovanie knihy je tematické a chronologické. Pozostáva zo štyroch hlavných kapitol. V prvej kapitole autor prezentuje situáciu maďarskej menšiny žijúcej v Československu. V druhej sa zaoberá *Zjednotenou maďarskou stranou* v období po Viedenskej arbitráži a neskôr. V tretej kapitole píše o príčinách premenovania strany (keďže v júni 1940 sa názov strany zmenil na *Maďarskú stranu na Slovensku*) a o vytýčení nového programu strany. Štvrtá kapitola prezentuje kultúrnu, spoločenskú, športovú, charitatívnu a informačnú činnosť strany v rokoch 1941 až 1945. Význam Hetényiho práce zvyšujú a spestrujú aj mnohé tabuľky, mapy či fotografie. Autor predkladá čitateľovi ťažkosti spojené s činnosťou strany a boj, ktorý viedla so štátnou mocou. Retorzie, ktoré postihli členov strany, predstavuje čitateľovi prostredníctvom konkrétnych príkladov. Hetényi vo svojej práci poskytuje zaujímavé informácie aj o úlohe, ktorú Maďari žijúci na Slovensku zohrávali v slovenskej spoločnosti. Z tejto publikácie sa dozvedáme aj napríklad o činnosti miestnych organizácií Maďarskej strany či o menách a povolanií predsedov miestnych organizácií. Keďže slovenská polícia sledovala ich činnosť, disponovala presnými údajmi. Vysvitá z nej aj to, že dávnejšie, najmä v období socializmu rozšírené tvrdenie o tom, že Maďarská strana bola fašistická a tvorili ju kolaboranti, neobstojí. Hetényi zdôrazňuje, že strana vo svojej politike kládla dôraz na spolupatričnosť a ochranu záujmov. Snažil sa o objektivitu aj v otázke úlohy Jánoša Esterházyho. Nie je voči nemu zaujatý a neodsudzuje ho, ba dokonca spomína, že slovenský štát sa dopustil chýb a omylov voči maďarskej menšine. Dávnejšie by to slovenskí historici neboli napísali. Jeden výrok Hetényiho knihy je však diskutabilný. Podľa neho sa totiž „konfrontačnou aktivitou“ aj *Zjednotená maďarská strana* podieľala na rozbití Československa (s. 301). Pritom je všeobecne známe, že v roku 1938 a 1939 Esterházy v tomto smere odmietol nemeckú iniciatívu a žiadosti, ktoré predkladala *Sudetonemecká strana*. Esterházy si však vedel predstaviť dosiahnutie zmeny hraníc iba formou

rokovaní. Diskutabilný je aj ten autorov výrok, že v tom čase žilo v Maďarsku 700 000 Slovákov (s. 151). Aj historik Ladislav Deák, ktorý sa výskumu tejto témy venoval niekoľko desaťročí, odhaduje počet Slovákov žijúcich v Maďarsku na 450 000-500 000 osôb. Podľa maďarských výpočtov mohol ich počet v roku 1939 dosiahnuť maximálne 300 000 osôb vrátane tých, ktorí žili na pripojenom území. Recenzentovej pozornosti neušlo ani ďalšie autorovo tvrdenie. V súvislosti s Viedenskou arbitrážou totiž o hraniciach píše, že: „nerozhodli nijaké štatistiky, hospodárske a historické argumenty, ale záujmy veľmoci...“ (s. 23). Československo k rokovaniam naozaj prinútili veľmoci. Treba však povedať, že po Viedenskej arbitráži štátna hranica pripadla bližšie ku skutočnej etnickej a jazykovej hranici.

Hetényiho kniha poskytuje informácie aj o tej málo známej skutočnosti, podľa ktorej na Slovensku chceli založiť sebaobrannú organizáciu Maďarov pod názvom Horthyho garda. Malo ísť a akúsi obrannú jednotku, ktorej realizácia bola v rokoch 1939-1940 ešte iba v počiatočnom štádiu. Úlohou tejto gardy malo byť najmä zabezpečovanie podujatí a pochodovanie v útvaroch počas manifestácií. Garda vznikla v Bratislave a celkovo mala 200 členov. Avšak slovenské orgány jej činnosť takmer okamžite zakázali. Členovia Hlinkovej gardy hľadali príležitosť dostať sa s nimi do konfliktu, k čomu došlo 23. apríla 1939. Vtedy polícia a členovia Hlinkovej gardy zatkli 63 Maďarov. Jedného z hlavných organizátorov maďarskej gardy našli zbitého a obeseného v jeho cele. Neskoršie vyšetrovanie neodhalilo pozadie tohto prípadu, čo vyvolalo protesty zo strany maďarskej diplomacie. Nakoniec však Esterházy odmietol, aby sa garda naďalej organizovala, pretože nechcel, aby sa situácia medzi dvomi štátmi ešte viac vyostřila.

V knihe môžeme sledovať i to, ako sa po roku 1939 zhoršila situácia Maďarov v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi. Treba povedať, že sa nezlepšila ani situácia Slovákov žijúcich v Maďarsku. Práve politika reciprocity charakterizovala vzťahy medzi týmito dvomi štátmi. Maďari žijúci na území, ktoré v dôsledku Viedenskej arbitráže pripadlo Maďarsku, s radosťou prijali zmeny. Po hospodárskej stránke však neboli spokojní, čo vyplývalo z toho, že v medzivojnovom období bola v Československu vyššia životná úroveň. Obyvatelia pripojených území stratili také politické práva a výhody, ktorými predtým v Československu disponovali. Slovenskí historici často kladú značný dôraz na prezentovanie sociálnych a spoločenských rozdielov medzi týmito dvomi krajinami. V týchto analýzach cítiť akúsi predimenzovanosť, keď sa snažia nájsť paralely medzi vtedajším utláčaním Slovákov v Maďarsku a osudom Maďarov žijúcich v Československu. Hetényiho kniha je unikátna z toho pohľadu, že upozorňuje na to, že život Maďarov žijúcich na území Slovenska bol po politickej ako aj po hospodárskej stránke náročný.

Spočiatku do Maďarskej strany mohli vstupovať Nemci aj Židia. Podľa Hetényiho sa k nej Nemci pridávali preto, že boli prepojení s Maďarmi, vyhýbali sa vojenskej službe, alebo odmietali národnosocialistické myšlienky. Židia tak kovali predovšetkým kvôli maďarskému cíteniu, hoci svoj pôvod museli tajiť. Na Esterházyho príkaz sa materiály o evidencii židov v strane zničili a aby im pomohli, mnohým slovenským židom dali maďarské doklady. Slovenské orgány sa neustále snažili sťažiť činnosť Maďarskej strany. Sledovali jej členov, dávali ich pod policajný dozor a neraz ich uväznili bez akéhokoľvek dôvodu alebo súdneho rozhodnutia. Situáciu čelných predstaviteľov strany komplikovalo aj to, že aj ich neustále obťažovali. Štátne orgány sa členom strany vyhrážali vyhostením, povolaním do vojska, policajným dozorom, finančnými trestmi a obmedzením slobody cestovania. Členovia Hlinkovej gardy zorganizovali pri príležitosti Viedenskej arbitráže demonštráciu proti Maďarom a tých straníkov, ktorí mali odznaky, inzultovali alebo zbili na ulici. Viackrát sa stalo, že napadli tzv. maďarské domy, ktoré zakladal Esterházy a porozbíjali v nich nábytok.

O Hetényiho práci môžeme povedať, že autor napísal veľmi dôležitú knihu, ktorú historici zaoberajúci sa danou témou nebudú môcť obísť. Avšak medzi súčasnými vedeckými pracovníkmi môže táto publikácia vyvolať živú diskusiu. Slovenská vedecká obec zatiaľ nereagovala na Hetényiho publikáciu a nerozvinula sa ani žiadna odborná diskusia. Podľa môjho názoru kniha môže byť dobrým prostriedkom k tomu, aby dva národy mohli spoznať minulosť toho druhého. Publikácia bude prínosná pre všetkých, ktorí sa o túto tému zaujímajú. V knihe uvedené tvrdenia by bolo zaujímavé prediskutovať zo slovenského aj z maďarského hľadiska. Práve z tohto dôvodu by sa dalo uvažovať aj nad vydaním knihy v maďarskom jazyku.

István Janek

Preklad: Angelika Šrámková